

MOONCULUK HAREKETİ VE TÜRKİYE'DE BENZER BİR CEMAAT YAPILANMASININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

Prof.Dr. H. Ezber BODUR*

ÖZET

Sun Myung Moon tarafından Güney Kore'de kurulan ve Mooncular olarak bilinen Dünya Hristiyanlığının Birleşmesi İçin Kutsal Manevi Birlik Kilisesi, nativistik bir hareket olarak doğmuş ve küreselleşmeden yararlanarak dünya ölçeğinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Çeşitli alanlardaki faaliyetleriyle belli bir popülerite elde etmek isteyen Moonculuk Hareketi, Evanjelik Protestanlığın çoğulculuk, pazar ekonomisi ve demokrasi yanlısı söylemleriyle birçok ülkede faaliyetlerini sürdürerek mesihçi karakteriyle tüm dünyada Tanrı Krallığını tesis etmeyi amaçlayan bir harekettir. 1990'lı yıllarda kamuoyunun dikkatini çeken Fetullah Gülen Cemaatinin faaliyetleriyle Moonculuk Hareketinin faaliyetleri arasındaki bazı paralellikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moonculuk, yeni dini hareketler, kült, cemaatçilik, Fetullah Gülen Cemaati.

ABSTRACT

The Unification Church (Holy Spirit Association for The Unification of World Christianity) which is known as The Moonies was founded in South Korea by Sun Myung Moon has been emerged as a nativistic movement but later turned to be a global phenomenon with their international activities in addition to the missionary establishments.

The Unification Movement which wanted to gain a fame and popularity with its activities in the different areas, is a movement with the aim of establishing God's Kingdom on the earth and its messianic character by accepting the discourse of Evangelic Protestantism like pluralism, market economy and democracy to gain legitimacy and acceptance at the same time endorsing of traditional American values. On the other hand The Fetullah Gülen Community which gained public attention in 1990s and at the same time it has some similarities in the realm of cultural, commercial and educational activities with Unification Church will be examined by comparison with the Moonies.

Key Words: Moonies, new religious movements, cult, communalism, Fetullah Gülen Movement.

GİRİŞ

Yeni dini hareketler kavramının¹ sosyoloji literatürüne girişi, konuyla ilgili araştırmaların geride bıraktığımız asrın son yirmili yıllarında artış gösterdiği döneme denk düşmektedir. Bu tür dini oluşumlarla ilgili bilimsel çalışmalar, bunların kitle iletişim vasıtaları tarafından sık sık gündeme getirilişi

---

*KSÜ İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, hebodur@ksu.edu.tr

¹ Yeni dini hareketlerin sosyolojisi hakkında geniş bilgi için bkz.: Ü. Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 1998, s. 439-463.

14 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

ve popüler karakterdeki değerlendirmeleri, kişiliği, aileyi ve kamu sağlığını tehdit edici yüzlerinin ortaya konulması, kamuoyundaki yansımaları ve bu hareketlerin her türlü araçtan yararlanarak kamusal görünürlüklerini artırma çabaları, dolayısıyla meşruluk elde etme yönündeki çeşitli etkinlikleri ve ulusal kimliğe tehdit oluşturmaları sebebiyle önemli ölçüde artmıştır. Şüphesiz bu yöndeki faaliyetler, din sosyolojisinin önemli bir alt disiplini haline gelmeye başlayan Yeni Dini Hareketler Sosyolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. O halde bunları, “yeni” veya “dini” olup olmadıkları yönündeki tartışmaları bir yana bırakarak, başta ABD olmak üzere batılı sanayileşmiş toplumlarda yirminci yüzyılın ortalarında görülmeye başlayan yeni dini oluşumlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Yeni dini hareketler sosyolojisi üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Barker, Batı sosyoloji literatüründe belli bir nosyonu ifade etmek üzere geliştirilen bu kavramın, bir çoğunun mevcut yapılarını 1950’lerde kazandığı değişik dini organizasyonları kapsamak üzere kullanıldığından söz etmektedir.² Hele 1960’lı yıllardan itibaren sayıları giderek artan ve özellikle Güney Doğu Asya’dan ABD’ye ithal edilen “kült” ya da yeni dini hareketler şeklinde isimlendirilen bu oluşumların, organizasyon ve liderlik yapıları, taraftar toplama stratejileri, dini kontrol mekanizmaları gibi yönlerinin çeşitli sosyolojik araştırmalara konu edilmesi, dikkatlerin bu oluşumlar üzerine çekilmesine neden olmuştur. Öte yandan son yıllarda birçok Batı üniversitesinde, tamamen bu oluşumları konu edinen akademik toplantılarda, üye sayısı itibarıyla oldukça küçük, ancak sayısı hayli kabarık olan bu tür dini veya mistik gruplar değişik boyutlarıyla ele alınmaktadır.

Hıristiyanlık veya başka dini geleneklerden doğan ancak kendine özgü bir dinsel doktrine sahip olan kült hareketlerinin gelişmesinde, başta ABD olmak üzere modern toplumlarda 1960’lı yıllarda bilhassa gençlik arasında yaygın siyasal-kültürel protesto hareketlerine dinsel biçim ve içerik kazandırılarak bunların yeniden üretildiğine şahit olunmaktadır. Nitekim Bryan Wilson, yeni dini oluşumların bazı özelliklerini; Güney ve Doğu Asya ülkelerinden ABD ve Avrupa’ya girmiş olmaları, geleneksel Hıristiyanlıktan belirgin biçimde farklı olmaları, kendilerine özgü yeni yaşam biçimleri, karizmatik liderleri, iyi eğitilmiş orta tabakalara mensup genç taraftar kitlelerine sahip olmaları, uluslararası aktivite ve gelişmeler içerisinde yer almaları ve kökenleri farklı dini geleneklere uzansa ya da XX. yy.daki gelişmelere dayansa da geride bıraktığımız yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olmaları

---

² E. Barker, *New Religious Movements*, HMSO Publications, London, 1991, s. 9; Ayrıca bkz. R. Bellah, “*New Religious Consciousness and the Crisis in Modernity*”, **The New Religious Consciousness**, Der.: C. Glock-R. Bellah, University of California Press, London, 1976, s. 333-352.

şeklinde özetlemektedir.³

O halde, sahip oldukları taraftarları hakkında kesin bilgi olmamakla beraber sayılarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da önemli ölçüde artmaya başladığı yeni dini hareketler, marjinal dini fenomenler olarak görülebilir. Ancak içinde bulunduğumuz asrın ilk onlu yıllarında toplumdaki marjinal konumlarına rağmen varlıklarını bilhassa gençlik arasında şu veya bu şekilde sürdürüp bazı trajik olaylara neden olmalarıyla toplumların dini hayatlarında bir takım olumsuzluklara sebebiyet verecekleri de anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bilhassa iletişim ve ulaşım alanında teknolojik devrimlerin dünyamızı mekan ve zaman itibarıyla iyice sıkıştırdığı göz önünde bulundurulursa, inançların, zevklerin ve yaşama stiline bu gelişmelerden etkilenerek biçimlendiğini ve dolayısıyla anti-kült tedbirlere başvurmanın önemini burada vurgulamak gerekir.

Çalışmamızda, Yeni Dini Hareketler kapsamında ele alınan, ABD'de bilhassa 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren medyada belli bir popülerite kazanan ve çok tartışılan bu oluşumlardan biri olarak Moonculuk hareketi ile 1980'li yıllarda eğitim alanındaki faaliyetleriyle yurt içinde belli bir etkinlik kazanmaya başlayan ve 1990'lı yıllarda faaliyetlerinin uluslar arası bir genişliğe ulaştırarak dikkatleri üzerine toplayan F. Gülen cemaati arasındaki benzerlikler üzerinde durulacaktır.

Yeni Dini Hareketlerin Doğuşu

Sanayileşmiş batılı toplumlar yanında İkinci Dünya Savaşı sonrası hemen bütün dünyada görülen bu hareketlerin, hızlı toplumsal ve kültürel değişimlere paralel olarak gelişme trendine girdiği bilinmektedir. Yeni dini grupların formasyonu, hem bu gruplara girenlerin böyle bir ihtiyacı niçin hissettiklerine, hem de yaşanan daha geniş sosyal değişimlere göre açıklanabilir. Aslında bu nedenlerin, dünya ölçeğinde yaşanan toplumsal dönüşüm tecrübesinin yol açtığı değişimlerin bu tür hareketlere katılacakların sayısı üzerinde etkili olabileceğini göz önünde bulundurarak birbirleriyle çok yakın ilişki içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan olaya farklı psikolojik perspektiflerden bakmak, bu grupların ortaya çıkışlarını açıklamada bir bakış açısı sağlayabilmektedir.

Bireylerin sosyal davranışlarını düzenleyen kuralların toplumsal değişimin bir sonucu olarak bireylerin zihinlerinde belirsizleşmeye başlaması, geleneksel norm ve değerleri altüst etmeye başlamıştır. Ahlaki belirsizlik, kültürel karmaşa, yapısal farklılaşmanın yarattığı girift sosyo-ekonomik sistemin kırılan bir karaktere bürünmemesi için yeni modern entegratif (bütünleştirici)

---

³ Geniş bilgi için bkz.: B. Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 1982.

16 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

mekanizmaların oluşturulamaması, egoizm ve bireyseliğin yaygınlaşması, yalnızlık duygusu, dünyanın aşırı materyalist ve gayr-i şahsi olarak algılanışı gibi nedenlerin bu tür dini grupların doğup gelişmeleri için uygun şartları hazırladığını söyleyebiliriz.

O halde bu şekildeki dini grupların doğuşunda marjinalliğin, görelî mahrumiyetin ve sosyal değişimin hayli etkin olduğu söylenebilir.⁴ Toplumda marjinal olan gruplar içerisinde dini grupların doğmasının muhtemel olduğunu ifade eden Weber'in açıklamasına göre, ana sosyal yaşam çizgisinin dışında kalan gruplara mensup olanlar, layık oldukları ekonomik ödüllere ya da prestije sahip olamadıkları hissine kapılırlar. Dolayısıyla karşılaşılan problemlerin çözüm yollarından biri, bireyin, içinde bulunduğu durumunun dini yönden açıklanması ve haklılandırılması temeline dayanan dini bir gruba meyketmesi biçiminde olmaktadır. Böylece dini grup, mensuplarının imtiyazsız konumlarına bir açıklama getirecek ve onlara hem öbür dünyada hem de bu dünyada yakın gelecekte bir şeref duygusu kazandırma vaadinde bulunacaktır. Bütün bunların yanında toplumda grupların marjinalleşmesine yol açacak çok çeşitli durumların olabileceğini de ifade etmek gerekir.

Yeni dini hareketlerin doğuşu ile ilgili olarak getirilen bir diğerk açıklama biçimi de *görelî yoksunluk (mahrumiyet)* yaklaşımıdır. Bu teoriye göre bazı bireyler, nispeten eğitimli ve orta sınıfa mensup varlıklı ailelerden gelmelerine rağmen, subjektif olarak algıladıkları bir yoksunluk duygusu içine girebilirler. Bunlar, kendilerini aşırı derecede materyalist ve gayr-i şahsi (formel) ilişkilerin egemen olduğu bir dünyada yalnız görerek, ruhsal yönden yoksun oldukları hissine kapılırlar. Kendilerini böyle bir görelî yoksunluk içinde hissedenler muhtemelen çareyi, aralarında rahat edebilecekleri sıcak ve samimi (informel) ilişkileri sağladığına inandıkları bir dini gruba girmede görebilirler.⁵

Dini grupların sayısında gözlenen bu ani artışı açıklayan bir çok araştırmacı, farklı ancak birbirine yaklaşan formüllendirmeleri çerçevesinde bunların, özet olarak toplumsal değerlerde, yapıda ve dinin karakteri ve rolündeki değişimlerden doğduğunu belirtmektedir. Sözelimi alışılmamış yoğunlukta ahlaki tezat içinde olanlar ve moral belirsizlik tecrübesi yaşayanlar, bunalımlı ortama alternatif çözüm sunacağına inandıkları bir dizi ideallerle ortaya çıkarlar.

Sosyologların bir kısmı, bilhassa gençlerin rağbet ettiği bu tür grupların doğuşunda daha çok bazı sosyal değişimlerle ilişkili olarak, bir gençlik kültüründen de söz etmektedirler. Mesela Wallis,⁶ eğitimde geçirilen zamanın

---

⁴ M. Haralambos, ve M. Holborn, *Sociology Themes and Perspectives*, Collins Educational London, 1997, s. 472-74.

⁵ Z. Müller, "The Future of Capitalism", *Dialogue*, C. 85, S. 3, 1989, s. 6.

⁶ Geniş bilgi için bkz.: R. Wallis, *The Elementary Forms at the New Religious Life*, Routledge ve Kegan Paul, London, 1984.

uzamasına paralel olarak, önemli ölçüde özgürlük tecrübesi geçiren, aile ve iş sorumluluklarından uzak ve biraz daha idealist gençlerin sayısında bir artış olduğundan söz etmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeyle beraber yoksulluğun ve ekonomik dar boğazların yok olacağı şeklinde iyimser beklenti içinde olanların hayal kırıklığına uğramaları ve yine aynı dönemde toplumda geçerli norm ve değerlere alternatif bir dizi ideallerle donatılmış radikal siyasal protesto hareketlerinin artması, bu tür dini grupların sayısını çoğaltan gelişmeler arasında sayılabilir. Ancak bu gruplar içinde yer alan gençlerin eğitimlerini tamamlayıp hayata atıldıklarında karşılaştıkları reel durum karşısında çelişki yaşadıklarını da belirtmek gerekir. Belki de bu tür grupların en fazla 10-15 yıl gibi kısa ömürlü olmaları veya taraftar kaybına uğrayarak marjinalleşmelerinin nedenlerinden biri de budur.

Görüldüğü gibi bunalımlar, eğitim seviyesinin yükselmesi, eğitimde geçirilen zamanın uzaması ve yeni ideallerin doğması değişik dünya görüşlerine ve yaşam tarzlarına olan ilgiyi artırmaktadır. Şüphesiz bu tür grupların doğuşunun, basit bir şekilde mesela karşıt kültürün mayalanasının bir sonucu olarak değerlendirilmesi bu grupların oldukça karmaşık yapılarının göz ardı edilmesine sebep olabilir.

Yeni dini hareketlerin doğmasında moral belirsizliğin rolü ile ilgili tartışmaları tamamlamak üzere modern dünyanın sosyal yapılarında gözlenen değişikliğin de önemli olduğunu belirtmekte yarar vardır.⁷ Hızlı sosyal değişimle ilişkili olarak bireyle toplum arasında aracı rolünü üstlenen tampon mekanizmaların giderek önemini kaybetmeye başlaması karşısında aile yerine geçebilecek alternatif arayışlarının yükseldiği gözlenmektedir. Modernite hakkında araştırma yapan meşhur sosyologlardan Talcott Parsons ve Peter Berger, bu tür grupların doğmasında rol oynadığına inandıkları faktörleri izah eden açıklamalarını, toplum yapısında meydana gelen değişimlerle ilişkilendirerek, çocukluk yıllarında ilk sosyalleşmenin geçtiği aile hayatı ile sonraki yıllarda mesleki kurumlarda geçirilen yaşantılar sonucu aradaki açıklığın giderek büyümesi üzerine temellendirmişlerdir.

Sosyal değişim konusu ve yeni dini hareketlerin doğuşuyla ilişkili olarak sosyoloji literatüründe çok sık vurgulanan bir diğer konu da sekülerleşmedir.

Toplumsal sistemlerin giderek daha çok rasyonelleşmesi ve seküler karakteri, toplumdaki geleneksel dinlerin gücünü dolaylı veya dolaysız olarak azaltmaktadır. Sosyal sistemin rasyonelleşmesinin en açık tezahürlerinden biri, sosyal farklılaşma çerçevesinde sosyal ilişkilerin istikrarlı bir yapı manzarası içerisinde kalıplaşmasıdır.

---

⁷ L. Dowson, "The Cultural Significance of Religious Movements and Globalisation" Paper Presented to the International Society for the **Sociology of Religion Conference**, Toulouse, France, July 10, 1997, s. 10-12.

18 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

Din kurumu, sanayi öncesi dönemde, neredeyse sosyal hayatın tüm yönlerini düzenlemekteydi. Ancak daha sonra, toplumların çok fonksiyonlu rol yapısından daha uzmanlaşmış yapılara doğru evrilmesinin yol açtığı yapısal farklılaşma sonucu, gündelik hayatın büyük bir bölümü dini otoriteden ayrılarak diğer kurumlara devredilmeye başladı. Elbette bu süreç, dini kurumların sosyal ilişkilerdeki oldukça belirgin güçlerini zayıflatmış, uzun zamandır dinin gösterdiği bir çok açık ve gizli fonksiyonun kaybolmasına neden olmuştur.

Din, yaşama anlam yükleme gibi asli fonksiyonları yanında, sanayi öncesi dönemde sosyal kontrol faktörü, dünya hakkındaki bilginin kaynağı, kişisel ve grupsal kimliğin temeli, duyguların düzenlenmesi ve ifadesi için ana birleştirici bir unsur olmuştur.⁸ Günümüz sanayi toplumlarında, bu fonksiyonları ulusal hükümetler, rasyonel hukuk sistemleri, bilim, formel eğitim kurumları vs. yerine getirmektedir. Bu tür gelişmeler Tönnies, Durkheim, Weber ve bir çok sosyologun görüşleri doğrultusunda, topluluktan toplumsal sisteme geçişle özetlenen genel sosyal değişimi göstermektedir. Böylece tüm yaşamda dinin etkinliği azalırken, lokalliğin yerini ulusallık ve şahsiliğin (informel ilişkilerin) yerini gayr-ı şahsilik (formel ilişkiler) almaktadır. En genel anlamı içerisinde dinin toplumsal hayattaki öneminin azalması⁹ demek olan sekülerizasyon sürecinin bir sonucu olarak meydana gelen gelişmeler, tüm toplumları etkilemiştir.

Modernleşme ve bunun çok önemli parçasını oluşturan sekülerleşme sürecinin toplumlarda önemli değişimleri beraberinde getirdiğini biraz evvel ifade etmiştik. Böyle bir gelişme içerisinde gözlenen yeni dini oluşumlar, kendilerini hangi geleneğe bağlarsa bağlasınlar, gerçekte bu geleneğin yeniden canlandırılması teşebbüsü olarak kabul edilmezler. Ancak bunlar kendilerini, ya yeni şartlara uyarlayarak ya da kapalı cemaatler halinde dış dünyadan tecrit ederek iki nokta arasındaki bir yerde bulunurlar. Bir kere din ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim süreci, değişik toplumlarda ve dönemlerde yeni biçimlere ve adaptasyonlara yol açmaktadır. Temel makro sosyolojik teorilerce din, toplumsal değişimin önünde önemli bir engel olarak görülse ve değişimden etkilenmeyerek statik bir yapı arz etse de, genel olarak toplumsal gelişmeden etkilenmektedir. Yani her din ve inanç sistemi yeni şartlarda ve ortamlarda yeni açıklamalar ve yorumlarla yüz yüze gelebilmektedir.¹⁰

---

⁸ K. Roberts, *Religion in Sociological Perspective*, Wadsworth Publishing Company, California, 1990, s. 51-58.

⁹ R. Johnstone, *Religion in Society*, New Jersey, 1983, s. 269-73.

¹⁰ Ü. Günay, "İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler", *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din ve Devlet İlişkileri Sempozyumu*, KSÜ Yayınları, Kahramanmaraş, 1998, s. 61-63.

Yeni dini hareket ve akımların hızla artması, bazı araştırmacılar tarafından geleneksel dinin parçalanması dolayısıyla dinin toplumsal etkilerinin giderek zayıflaması biçiminde yorumlanmıştır. Şüphesiz bu tür grupların sayısındaki artış Stark ve Bainbridge gibi bazı sosyologlar tarafından sekülerizasyon teorisinin açıklamalarına karşı bir gelişme olarak da değerlendirilmiştir.¹¹ Bunlara göre mevcut gelişmeler, ileri derecede sanayileşmiş toplumlarda dinin gücünün devam ettiğinin kanıtı olarak görülmüştür. Öte yandan Talcott Parsons gibi sosyologlar da, ABD'de geleneksel dinlerin zayıf olduğu yerlerde yeni dini hareketlerin doğuşundan söz etmektedirler.

Bazı sosyal bilimciler de yeni dini hareketlerin sayısında gözlenen artışın sekülerleşmenin bir delili olduğunu belirtmektedirler. Sözgelimi Berger'e göre seküler bir toplumda tabiat üstüne inanç, her hangi bir dini form altında varlığını sürdürebilmektedir.¹² Böylece bazı bireyler, güçlü bir dini inanç ve bağlılığı sürdürebilmek bakımından, içinde buldukları toplumun sekülerize edici etkilerine karşı koyma amacıyla aynı dini kanaatleri paylaşanların desteğini elde etme yollarını araştırmaktadırlar.

Bryan Wilson da benzer bir görüşü benimseyerek, dini grupları sekülerizasyon tecrübesi yaşayan toplumların bir özelliği olarak değerlendirir¹³ ve dini değerlerin sosyal önemini kaybetmeye başlamasıyla bu gelişmelere tepki olarak dini grupların sayısında bir artışın gözlenebileceğinden söz eder. Öte yandan Wilson, bu tür grupların sayısında belli dönemlerde gözlenen artışa bakarak, bunların toplumun moral entegrasyonunda önemli katkıları olabileceği yolundaki iddialara da itibar etmeyerek bu hareketlere mensup olanların kendi kapalı, küçük dünyalarında yaşadıklarını belirtmiş ve bunların topluma her hangi bir katkılarının olamayacağı sonucuna varmıştır. Böylece, bu tür hareketlerin sekülerizasyon sürecine engel olamayacağını, dolayısıyla bunların seküler toplum karşısında geçici karşı koyuşlardan başka bir şey olmadığını vurgulamak istemektedir.

Daha önce görüşlerinden alıntılar yaptığımız Roy Wallis de Wilson'inkine benzer görüşler ileri sürmektedir. Nitekim toplumun değişik katmanları arasında sadece çok küçük bir bölümünü bünyelerinde barındırabilen bu grupların çoğunluk açısından derin bir kayıtsızlık olduğunu belirten Wallis, bu tür hareketlerin giderek taraftar kaybına uğradıklarından söz etmektedir.¹⁴

Barker, modern dünyanın şartları karşısında dinlerin, kendilerini yeni şartlara uyarlayarak ve sosyo-dini yapılarının arkasına sığınarak mümkün olduğu kadar eski hedefleri sürdürmeye devam ettiklerinden bahsetmektedir.

¹¹ Haralambos, *Sociology*, s. 487.

¹² Roberts, *Religion in Sociological Perspective*, s. 304.

¹³ Dowson, *The Cultural Significance of Religious Movement and Globalisation*, s15-16.

¹⁴ Wallis, *The Elementary Forms of the New Religious Life*, s. 95-98.

20 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

Mesela Moonculuk hareketi, bir yandan cemaatçi yaşama stili ve maddi asketizmle ilgili egemen ethosu içerisinde anti-modern bir yapı ortaya koyarken, diğer yandan da modern teknolojiyi benimseyen global vizyonuyla ve hırslarıyla da modern olarak değerlendirilmektedir.¹⁵ Yani temel doktrinleri ve organizasyonel yapıları içinde grup, değişen derecelerde pre-modern ve modern öğeleri bünyesinde birleştirmektedir.

Dinin, bir inanç, dindarlık ya da iç tecrübe meselesi olarak görülmesi durumunda seküler hukuk ve kurumlarla çatışmaya girmesi mümkün değildir. Fakat o kendisine özgü dünya görüşüyle ve üyelerinin birbirine sıkı sıkıya bağlanıp grup formunda yapısallaşmasıyla, “öteki” olarak nitelenenle de açık veya gizli bir çatışmaya girmiş olmaktadır. Her şeyden evvel dini, cemaatvari gruplaşmaların üretilmesinden sorumlu görmemeliyiz. Çünkü dinin özü iyi anlaşılır ve yorumlanırsa, onun sekülerizme düşman olması düşünülemez. Nitekim Arnold Toynbee'nin gözlemlerine göre din, tabiatı icabı rekabetçi olmaktan çok tamamlayıcı ve bütünleştirici bir fonksiyon icra etmektedir.¹⁶

Unification Hareketinin Doğuşu ve Gelişimi

Daha evvel belirttiğimiz gibi 1960'lı yılların sonuna doğru başta ABD olmak üzere birçok sanayileşmiş ülkede, bilhassa gençlik çevrelerinde ve eğitim seviyeleri yükselmeye başlayan orta tabakaya mensup insanlar arasında yayılma eğilimi gösteren dini bir yönelişin tezahürlerinin bir bölümü din sosyologları tarafından yeni dini hareketler olarak isimlendirilmişlerdir.

Yeni dini hareketler içerisinde, ABD'nin Protestan geleneğinde kökleşmiş evanjelik karizmatik kült hareketleri ile Uzak Doğu dini geleneklerinden mülhem grupların girdiğini söyleyebiliriz. Karizmatik ve kült hareketleri şeklinde iki genel tipinden söz edebileceğimiz bu yeni dini formlardan biri olan Moonculuk hareketi de 1950'lerde Güney Kore'de doğmuş, daha sonra faaliyetlerini ABD'de yoğunlaştırmıştır. Kurucusunun ismine izafeten Moonculuk denen Unification Church Hareketi (Birleştirme Kilisesi), görüşlerini İncil'e dayandırsa ve Hıristiyanlığın sembolizmini kullansa da Taoizm, Konfüçyanizm, Spiritüalizm, ve Budizm gibi dini geleneklerden ve başka doktrinlerden bazı değer ve motifleri de bünyesinde barındırmaktadır.¹⁷

Sun Myung Moon (*hakikati açığa çıkaran ya da parlayan güneş ve ay*), 6 Ocak 1920 yılında o zaman Japonya'nın yönetiminde olan bugünkü Kuzey Kore sınırları içinde kalan küçük bir kasabada doğmuştur. İlk çocukluk yıllarını, 1930 yılında Kore Birleşik Presbiteryan Kilisesi'nin Karizmatik ya da

---

¹⁵ Dowson, *The Cultural Significance of Religious Movement and Globalisation*, s. 7-8.

¹⁶ A. Samiuddin, “Contemporary Challenges to Religious Pluralism and Communal Harmony”, *The BULLETIN*, C. 17, S. 1, 1998, s. 26.

¹⁷ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 447.

Pentecostal kanadını benimseyen ailesi ile birlikte Hıristiyan-muhafazakar bir çevrede geçirmiştir. Aslında Moon'un ailesinin Japonlar'ın Şinto dinini benimsetme uğraşısına tepki olarak Presbiteryan Kilisesini benimsediğini ve bu gelişmelerin de Moon'un kişiliği üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. O halde Moon'un bu ilk çocukluk yılları, bir yandan Şinto dinini benimseyerek Japonlara hoş görünenlerin bir yandan da başka dini gruplara mensup olanların, sözgelimi kendilerine vahiy verildiğini iddia eden "spiritüalist" grupların bazı Hıristiyan kiliseleriyle çatışmaya girmelerinin sebep olduğu dini karmaşanın yaşandığı bir dönemde geçmiştir.¹⁸

Moon, hareketin kutsal kitabı niteliğindeki Divine Principle (Tanrısal İlke) adlı kitabında 1936 yılında Hz. İsa'nın kendisine görüldüğünü ve yeryüzünde "Tanrı Krallığı"nı tamamlayamamasından dolayı öldürüldüğünü, bu yüzden de yarım kalan bu misyonun yerine getirilmesi görevinin kendisine yüklendiğini iddia etmiştir. Yine, Japonya'ya elektrik mühendisliği eğitimini sürdürebilmek için gittiğinde bir çok kez Hz. İsa ve Buda gibi dini liderlerle "vizyon" halinde karşılaşmış onların fikirlerinden yararlandığını da söylemiştir. Ayrıca Moon'un Japonya'daki üniversite yıllarını, Kore'nin bağımsızlığı için yer altı faaliyetlerinde bulunan çeşitli hareketlerde ve dini oluşumların içinde geçirmesi ve bu arada Japonya'daki dini atmosferin etkisi altında kalması, daha sonraki dini görüşlerinin biçimlenmesinde önemli olduğu sonucunu vermektedir. Nitekim, ilk olarak kökenleri XIII. yüzyıla kadar uzanan Japon Budacılığı'nın yeniden ihyası biçiminde belirtebileceğimiz ve 1930'da *Değer Yaratan Eğitim Topluluğu* biçiminde ortaya çıkan ve bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla büyüyerek Japonya'nın en güçlü yeni dini hareketlerinden biri haline gelen *Soka Gakkai*, 1965'te *Dürüst Yönetim Partisi (Komeito)* biçiminde siyasallaşmış ve hatta 1980'lerde Japonya'nın üçüncü büyük siyasi partisi olmuştur.¹⁹ Daha çok dini-siyasal meseleler üzerinde odaklaşan Soka Gakkai'nin, ilk önce dini ihya hareketi olarak nativistik (yerli-ci) bir karakter arz etmesine karşın, ileri aşamalarında faaliyetlerini küresel ölçüğe taşıyarak, çeşitli ulusal ve uluslar arası etkinlikler yoluyla ve küresel misyonerlik ağıyla bir dünya dini olma yönünde gelişme çizgisi takip ettiğini belirtmemiz Moonculuk hareketinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Görüldüğü gibi son derece karışık ortamda şekillenmeye başlayan Moonculuk hareketinin benimsediği birleştirme nosyonunun gelişmesinde, Kore'deki bu parçalanmışlığın olumsuz etkilerinden kurtulmak için zaman zaman Hıristiyan gruplar arasında birliği temin etme yönünde faaliyet gösteren "ekümenik" hareketler de etkili olmuştur. Ayrıca bu hareketlerin

¹⁸ Hareketin kuruluşu ve gelişmesiyle ilgili olarak bkz.: F. Sontag, *Sun Myung Moon and the Unification Church*, Parthenon Press, Tennessee, 1977, s. 70-96.

¹⁹ "Soka Gakkai" Maddesi, *Ana Britannica*, C. 19, Ana Yayıncılık Sanat Ürünleri Pazarlama Sanayi, İstanbul, 1990, s. 491.

22 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

Mesianik karakteri veya kurtuluşçu misyonu, bireysel ruhların dönüştürülmesiyle sınırlı olmayıp dünya ölçeğinde dini, sosyal, siyasal ve ekonomik düzeyin dönüşümünü öngören çeşitli bölgesel dini ve Hıristiyanlık öğretileriyle de paralellik arz etmektedir.

Moonculuk dediğimiz bu dinsel hareketin doğup geliştiği bölgenin dini hayatı ile ilgili bazı özelliklere dikkat çekmekte yarar vardır. Her şeyden evvel mistik-duygusal vurgusuyla Batı'daki Hıristiyan gruplardan ayrı bir Hıristiyanlık tecrübesi yaşayan Kore, çok çeşitli dini hareketlerin doğması için son derece uygun tarihi toplumsal şartları bünyesinde barındıran bir ülkedir. Hatta Koreliler'in, mücadelecilik karakterlerinden dolayı çabuk bölündükleri ve oluşturdukları grupsal tepkileri, ürettikleri dini söylemlerle haklılandırma yoluna gittikleri de belirtilmektedir. Yine Kore'de dinsel öğretilerin "*senkretik*" (çeşitli inanç unsurlarının bağdaştırılmasıyla meydana gelen yapı) karakterde olduğunu²⁰ ve bu bakımdan Moonculuk doktrininin birbirinden ayrı çeşitli düşünce ve inanışlardan alınan unsurlardan meydana geldiğini de bilmekteyiz.

O halde çeşitli Hıristiyan kiliseleri arasındaki iç çekişmelere ve mücadelelere şahit olmuş biri olarak dindar bir ailede yetişen Moon, insanların siyasal ve dini gruplaşmalar yoluyla zaman ve enerjilerini boşa harcamamaları için Kore'de dini-siyasi birliği tesis etmeye yönelik dinsel hareketi başlatma niyeti taşımaktadır. Böylece Moon, Kore'de İkinci Dünya Savaşından sonra çeşitli dini grupların doğmasına neden olan yaygın Mesih beklentisi inancından yararlanıp kendisinin böyle bir misyonla görevlendirildiğini iddia edecek, maddi ve manevi birliğin temini yolunda yeryüzünde kendisinin başında olduğu "*Tanrı Krallığı*"nı tesis etme yönünde dinsel faaliyetlerine girişecektir. Ayrıca doktrininin, bir çok dini oluşuma zemin hazırlayan savaş yıllarının olumsuz şartlarını kendi lehine çevirerek komünizme alternatif bir çizgide geliştirmeyi isteyen Moon, bunun ancak yeryüzünde ilahi krallığın kurulmasıyla mümkün olabileceğine inanmaktadır. Bu bakımdan Kore'deki hem manevi hem maddi sıkıntıların bilincinde olarak onun esas planını; Tanrı krallığını tesis etmek için sadece manevi gücün yeterli olmayıp, aynı zamanda maddi gücün temini yolunda özverili biçimde çalışacak bir taraftar kitlesine sahip olmanın gerekliliğine inanarak dünyanın hem dini hem de ekonomik yönden hakimi olma biçiminde özetleyebiliriz.

Aslında genel ilkeleri Hz. İsa tarafından ortaya konulan ve gerçekleştirilmesi için mücadele edilen "*Tanrı Krallığı*" ideali, makro dini bir semboldür. Bu tür sembollerin, bireylerin ruhsal dünyalarında ve davranışlarında etkili güç kaynakları olduğu bilinmektedir.²¹ Moon da bu sembollerin bir yandan takipçilerinin harekete bağlılığını yoğunlaştıracak duygu derinliği içermesi, bir

---

²⁰ Sontag, *Sun Myung Moon*, s. 87.

²¹ R. Johnstone, *Religion in Society*, Prentice-Hall, New Jersey, 1975, s. 285-288.

yandan da taraftarlarının belirli yönlerde ve tarzlarda davranış sergilemesi için motivasyon kaynağı olduğunun farkındadır. Böylece onun, Hıristiyanlığın dini dili ve dünya görüşünü güçlendirmek ve bir yaşama ethosu oluşturmak amacıyla kendisine atfedilen bazı spesifik olaylar çerçevesinde çeşitli mitlerden yararlanmak suretiyle bir büyüme stratejisi takip ettiğini söyleyebiliriz.

Moon, Japonya'daki eğitimini tamamladıktan sonra “*Doğu'nun Kudüs'ü*” denen Pyongyang'a²² 1946 Haziranında dönmüş, bir çeşit milenializm tipini andıran dini fikirlerini burada açıkça yaymaya başlamıştır. Rusya'nın işgali altındaki bu bölgelerdeki yaşama şartlarının kötü oluşundan yararlanarak komünizm karşıtı söylemleriyle etkili olmak isteyen Moon, halkı tahrik edici dini ve siyasi konuşmalarından dolayı birçok defa tutuklanmış, böylece bunlardan yararlanıp bir popülerite kazanmak istemiştir. Bu dönemde nihai olarak toplama kampında hapisteyken 1950'de Amerikan birliklerinin yardımıyla serbest kalmış, ilk müritlerinden birinin yardımıyla Güney Kore'ye gitmiştir. Moon, dini hareket merkezi olarak seçtiği Pusan'da, zor şartlarda yaşama mücadelesi veren ve sığınmacılardan oluşan kalabalık halk arasında propaganda-sına başlamıştır. Bazı spirüalist gruplarca Güney Kore'li bir Mesih'in geleceği yönündeki inanıştan da yararlanmak isteyen Moon'un 1936'dan bu yana geçen yılları başlatacağı dini hareketi için hazırlık dönemi olmuştur. Nihayet şartların lehine geliştiğine inanan Moon, 1954 yılında Güney Kore'nin başkenti Seul'de *Dünya Hıristiyanlığının Birleştirilmesi İçin Kutsal Ruh Birliği* ismiyle Unification Kilisesi'ni resmen kurmuştur.

Moonculuğun Merkezi Olarak ABD'nin Seçilmesi

Bilindiği gibi yeni dini hareketler tamamen yeni bir dinin başlangıç safhası olarak tanımlanan “kült”ten gelişmişlerdir. Din Sosyolojisinde oldukça faydalı, analitik bir araç olan “*kült*” tipi organizasyonlar, geleneksel dini gruplardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Böylece kült hareketinin tipik örneğini teşkil eden Unification Church'ün ilk safhaları, karizmatik bir lider olan Moon'un öncülüğünde, oldukça küçük ve senkretist karakterde, yapılaşmamış ve mistik bir tecrübeye dayalı olarak tamamen kült tipi organizasyon özelliklerini bünyesinde toplamıştır.

Daha evvel belirttiğimiz gibi Mooncular, Allah'ın oğlu Hz. İsa'nın, ruhsal kurtuluş misyonunda kısmen başarılı olduğunu ancak dünyanın sosyal, ekonomik ve siyasal yapısının düzeltilmesinde pek başarılı sayılamayacağını, bu yüzden de onun görevini tamamlayamadan öldürüldüğünü kabul ederek bu görevin Tanrı tarafından Mesih olan Sun Myung Moon'a tevdi edildiğine inanmaktadır. Şüphesiz Mooncular böyle bir doktrini benimsemekle diğer

---

²² Sontag, *Sun Myung Moon*, s. 79.

24 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

gruplarla bağlarını koparmışlar ve yeni bir dini oluşum çerçevesinde gelişme sürecine girmişlerdir. Karizmatik bir lider etrafında bir kült hareketi olarak gelişmeye başlayan ve giderek kendilerini global bir hareket olarak gören veya adlandıran Mooncular, faaliyetlerini dünyanın çeşitli yerlerine, bilhassa genişleyebilmelerinin mümkün olabileceği uygun yerlere taşımak istemişlerdir. Muhafazakar bir ailede yetişmiş ve iyi bir Kore milliyetçisi olan Moon, mücadelesini zımnen her iki Kore'nin birleştirilmesine hasretmiş olarak²³, komünizme karşı verdiği mücadele ile ismini duyurmuş ve toplumun belli katmanlarında önemli bir prestij elde etmeye başlamıştır. Daha sonra etrafında topladığı taraftarlarıyla planını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri için en uygun yer olarak gördüğü ABD'yi merkez seçmiştir. Unification Hareketi, ilk önce tüm Hıristiyanları ardından da tüm dinleri birleştirmeyi amaçlamakta ve tüm dünyada *Tanrı Krallığı*'nin kuruluşunda küresel güç olan ABD'nin böyle bir hareket için verimli bir yer olacağına inanmaktadır.²⁴

Bilindiği gibi Amerikan toplumunda II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda gözlenen demografik hareketlilik, hızlı teknolojik gelişme ve bunlarla ilişkili olarak siyasal, kültürel ve dini hareketlerin sayısındaki artış gibi önemli gelişmeler, hızlı bir değişimin yol açtığı belirsizlik ve kaotik durum, ABD'yi adı geçen grup için cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu bakımdan Moon, çok sayıda değişik dini grubun ve kült hareketinin faaliyet gösterdiği ABD'de, hareketinin Uzak Doğu'dan göç edip bu toplumla sosyo-ekonomik bütünleşmede başarısız olanlar arasında gelişme göstereceği varsayımıyla, ilk taraftarlarından ve kendisine en yakın müritlerinden biri olan Bayan Young Son Kim'i 1959'da misyoner olarak ABD'ye göndermiştir. Daha önce Amerikan toplumu hakkında bilgi sahibi olan Kim, hem üniversite öğrencisi hem de misyoner olarak "spiritüalist" orijinli birkaç Uzak Doğulu'yu gruba kazandırmıştır.²⁵

Oldukça yavaş oluşan bu ilk çekirdek kadro, bir yandan Moon'un görüşlerini İngilizce'ye çevirmek için yoğun bir çalışma içine girerken bir yandan da gruba taraftar kazandırma yolunda çeşitli araçlardan yararlanmak istemiştir. Son zamanlarda değişik dini gelenekler içerisinden doğan çeşitli dini alt grupların faaliyetleri ve geliştirdikleri dünya görüşleri, toplumun düşük sosyo-ekonomik kategorilerini oluşturanlara yönelme yerine orta sınıfa mensup nispeten eğitilmiş kimselerin dini problemlerini çözmeye yönelmiş ve söz konusu gruplar bu yönde geliştirdikleri bir modelle yeniden yapılanma zarureti hissetmişlerdir. Mooncular da Amerikan toplumunun yapısını iyi analiz ederek

---

²³ B. Hargrove, *The Sociology of Religion*, Harlan-Davidson, Illinois, 1989 s. 338-341.

²⁴ S. M. Moon, *Christianity in Crisis New Hope Holy Sprit Association for the Unification of World Christianity*, Washington, 1974, s. 39-67.

²⁵ K. Borowski, "*The Vision Versus the Reality of a New World*", **Unificationism and Modern Society**, Der. F. Sontag-T. Walsh, International Cultural Foundation and International Religious Foundation, New York, 1998, s. 232-234.

eğitim, ekonomi, siyaset ve kültürel alanlarda yoğun faaliyetlere girerek hem meşruluk zemini aramışlar hem de yeni taraftar kazanma stratejileri geliştirmişlerdir.

Yukarıda belirtilenler ışığında oldukça milenarist bir ton taşıyan ve Moon'un önderliğinde tüm dünyanın değiştirilebileceği yönündeki inanç ve gayretle çeşitli faaliyetlere girişen Mooncular arasında çok geçmeden görüş ayrılıkları çıkmış ve Moon'un gözde müritlerinden her biri kendi görüşlerinin önemini vurgulayarak küçük grupların doğmasına sebep olmuşlardır. Nitekim Moon'un 1965 yılında ABD'ye yaptığı ziyaretin bir amacının görüş ayrılığı içinde olan bu hizipleri birleştirmek olduğu söylenmiştir.²⁶ Hatta 1960'lı yılların sonlarına doğru grup üyeleri arasında bir birliğin temin edilememiş olması, tüm dinleri birleştirme yönündeki makro planlarının ütöpik olduğunu da açıkça göstermiştir. Kendi içinde meydana gelen ayrılıkların nedenleri arasında henüz kurulan çeşitli işletme ve organizasyonlar içinde yaşanan çıkar çatışmalarının etkili olduğu söylenmiştir.

Hareket 1970'lerin başında ABD'deki misyonerlik faaliyetlerine hız vermiş, bu arada gençleri yanlış yönlendirdiği yönünde artan şikayetler ve diğer Hıristiyan grupların tepkisi de birleşince dikkatler bu grubun üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında Moon ve karısı hareket merkezini 1973 yılında New York'a taşıyarak bir yandan kurdukları uluslar arası yatırım ağını buradan yönetirken bir yandan da doktriner aşırılıkları çok fazla öne çıkarmamaya özen göstererek anti-komünizm, aile hayatının önemi gibi geleneksel Amerikan değerlerine bağlılıklarını vurgulamak suretiyle toplumda kabul görme yollarını aramışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni kültürlerin yazılı bir metne sahip olmaları yönünde oluşan geleneğe uygun olarak Mooncular da kutsal metin izlenimi veren yazılı bir belge üretmiştir. Böylece Moon'un şeytan güçleriyle manevi mücadelesinin bir belgesi olarak keşfettiğini ileri sürdüğü "Principle"e (1952) dayandırılan Divine Principle "Tanrısal İlke", 1973'te Amerika'da yayımlanarak Moonculuk Hareketi "Unification Church" adı altında Amerikan merkezli olarak faaliyetlerine girişmiştir.

Harekete Taraftar Kazandırma Metodu ve Büyüme Stratejisi

Bir dini gruba katılım süreci ile ilgili nedenler üzerindeki açıklamalar, birçok sosyal bilimcinin dikkatini üzerinde yoğunlaştırdığı bir konu olmuştur. Din sosyologları bazı grupların neden ortaya çıktıktan kısa bir zaman sonra dağıldığı, buna karşılık bazısının da bir müddet dayanabildiği sorusu üzerinde

---

²⁶ ABD'deki hareketin bu safhadaki gelişimi ile ilgili bilgiler için bkz.: Sontag, *Sun Myung Moon and Unification Church*; F. Sontag-T. Walsh, *Unificationism and Modern Society*, International Cultural Foundation and International Religious Foundation, New York, 1988, s. 111-116; 232-239.

26 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

durmuşlardır. Bu çerçevede sosyologlar, grubun varlığını sürdürmesinde önemli gördükleri faktörler arasında, gruba üye kazandırma stratejilerini, grup üyelerinde meydana getirilen gruba bağlılığın derinliğini, kaynakları etkili bir şekilde mobilize edebilme gücünü ve dünya görüşlerinin mensuplarınca inanılabilir hale getirilebilmesi ya da makullük yapılarının geliştirilmesi girişimini saymaktadırlar.

Dini hareketlerin, varlıklarını sürdürme konusunda kişisel dönüşüm sürecine büyük önem verdiklerini ve bağlılarının sayısını artırmak için çeşitli metotlar geliştirdiklerini biliyoruz. Bu bağlamda Lofland'ın Mooncular üzerinde yaptığı araştırmaya dayanarak geliştirdiği model çerçevesinde bu hareketin faaliyet stratejisini, ülkemizde Nurculuk hareketinden doğan ve çeşitli faaliyetlerle 1980'li yıllarda toplumsal hayatta görünmeye başlayan Fethullah Gülen Cemaati arasındaki ilginç benzerliklere de yer yer değinerek incelemek istiyorum.

Lofland, geliştirdiği “*süreç modeli*” ile bireylerin yeni dini hareketin etkisine maruz kalmadan evvel bu harekete karşı bir ön eğilimin oluşmasını sağlayacak şartlarla, bireyin grupla temasından sonraki durumsal şartların meydana getirdiği özellikleri; anominin neden olduğu bireysel gerilim, bireylerin seküler çözümlerden çok dini metotlara ya da dini liderlere yönelerek problemlerini çözüme eğilimi, dini çözümleri formal dini kurumlarda aramak yerine yeni dini oluşumlara yönelmeleri, potansiyel üyelerin hayatlarında karşılaştıkları ciddi dönüm noktalarıyla bu tür hareketlere ilgi duymaya başlamaları, yakın duygusal bağlar ve yeni hareket bünyesinde kapalı cemaat alanı oluşturarak üyeler arasında yoğun etkileşimin sağlanması şeklinde açıklamaktadır.²⁷

Moon'u 1992'de Mesih olarak ilan eden Unification Kilisesi bu görüşünü hayatiyete geçirebilmek için dünya ölçeğinde sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alanda bir birliğin sağlanması gereğine inanmaktadır.²⁸ Ancak böyle bir düşün gerçekleşebilme şansının hem fon kaynaklarının hem de yönetim kadrosunda hizmet verecek adanmışların sayısının çok az olması nedeniyle mümkün olamayacağı da farkındadır. Bu sebeple kilise, kendi durumunu Hıristiyanlığın ilk yıllarındaki pozisyonuna benzeterek, Hıristiyanlık nasıl önündeki engelleri aşmış dünya dini haline geldiyse kendisinin de dünyanın çeşitli bölgelerinde misyonerlik faaliyetine girişmek suretiyle bağlılarının sayısını artırabileceğine inanmaktadır.

Bu çerçevede adı geçen kiliseye bağlı gençlerin, dünyanın çeşitli şehirlerinde bilhassa Batıdaki büyük merkezlerin işlek caddelerinde veya hava alanlarında harekete üye kazandırma amacına yönelik olarak propaganda yapmaları dikkatlerden kaçmamaktadır. Önemli derecede coğrafi, sosyal ve psikik

---

²⁷ Roberts, Religion in Sociological Perspective, s. 110-113.

²⁸ Hargrove, The Sociology of Religion, s. 339.

mobilitenin yaşandığı günümüz toplumlarında, aidiyet duygusu kritik bir ihtiyaç olmaktadır. Mesela ailelerinden uzakta yaşayan bireylerin herhangi bir krizle yüz yüze gelmeleri duygusal destek ihtiyaçlarını artırmaktadır. Bu bakımdan yeni dini hareketler de taraftar kazanma sürecinde geliştirdikleri bir çok teknikle taraftarlarının sayısını artırma çabasına girmiştir. Moonculuk hareketi ve Fethullah Gülen cemaatinin gruba üye kazandırmada arkadaşlık bağlarına çok fazla önem vermelerini bu çerçevede değerlendirebiliriz.

Eğitim veya başka nedenlerden dolayı yer değiştirmek suretiyle aileden uzaklaşmak ya da yabancılaşma veya yalnızlık tecrübesi yaşamak bireyi duygusal destek ihtiyacıyla karşı karşıya getirir. Anominin neden olduğu stres içindeki bu tür gençlerin gerginliklerinin bir çok seçenek arasından biri olan yeni dini gruba bağlanarak çözülebilmesi ihtimal dahilinde olmaktadır. Mesela sırt çantasıyla kampus alanında dolaşan ve yalnızlık tecrübesi yaşayan gençler, cemaat evine davet edilerek, sık sık burada kendilerinin son derece rahat ve güven içinde olduklarını vurgulurlar. Oluşturulan dostluk bağı ile böyle bir atmosferin oluşumunda dini liderin etkili olduğu telkin edilmek suretiyle bunların grupla ilgisi tesis edilmeye çalışılır. Bu mekanlardaki çeşitli programlar yoluyla bir şekilde grupla bağlantı kurmaya başlayan sempatanların gruba kazandırılması için yoğun çaba sarf edilir. Bu bağlamda çeşitli olaylara dini veya manevi anlam yüklediğini görmeye başlayan bu gruba girme potansiyelini taşıyan gençlerin, cemaat evlerindeki diğer üyelerle yoğun etkileşime girmeleri sonucu grubun mesajını kabul etme yönünde bir eğilimin doğmasından söz edilebilir.

Bu suretle grup üyeleri arasında tesis edilmeye başlayan duygusal bağlılık sürecinin, yeni üyelerin kazandırılmasında grubun kurallarına, düzenlemelerine ve dünya görüşüne bağlılıktan daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Böylece grup üyeleri arasında yoğun etkileşim vasıtasıyla gruba olan bağlılıkları güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla grup tarafından kutsallaştırılan bu topluluksal mekanların kendi iç mekanizmaları çerçevesinde cemaate çeşitli sebeplerle katılan bireylerin yaşamları üzerinde tam bir ruhsal kontrol sağlanmak suretiyle, bunların bireysel dönüşüm tecrübesi yaşamaya başladıklarından söz edebiliriz. Bu süreç, bireylerin bir inanç sistemini, davranış biçimini veya dünya görüşünü isteksiz olarak benimsemesine sebep olabilecek beyin yıkama tezini çağrıştırmaktadır.

Moonculuk'un gelişim seyrini; herhangi bir dini hareketin grupsal bağlılığını artırmak için çeşitli mekanizmalar geliştirdiğini Kanter'in değişik bağlılık seviyeleri perspektifini²⁹ takip ederek tahlil edebiliriz. Dini oluşumlar, takipçilerinden gruba yüksek seviyede bağlılıklarını temin etmek için kendilerini çeşitli yollarla organizasyona "vakfetmeleri"ni ister. Böylece bağlıların,

---

²⁹ Bkz.: R. Kanter, *Commitment and Community*, Harward University Press, Cambridge, 1972.

28 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

kendilerini cemaate adanmalarıyla yani zamanlarını, enerjilerini ve maddi kaynaklarını grubun çeşitli faaliyetlerine seferber etmeleriyle gruba olan bağlılıkları artırılmaya çalışılır. Hem Mooncular'ın hem de Fetullahçılar'ın, grubun çeşitli organizasyonlarında kendi referans gruplarından bağlarını koparmak suretiyle yurt dışında birkaç yıl eğitim gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermeleri gruba yüksek seviyede bağlılığı temin etme yönündeki çabalar olarak değerlendirilebilir. Grup üyelerini “adanmış”lar haline getirecek her çeşit organizasyondaki faaliyetlerde yer alma, grupsal bağlılığı artırmada güçlü bir motivasyon kaynağı olmaktadır. Bu şekilde adanmışların sayısını artırma girişi-miyle dini hareketin ömrü uzatılmak istenir.

Grup üyeleriyle çok sıkı ilişki kurmak anlamındaki duygusal bağlılık mekanizmaları da hareketin genişleme sürecinde oldukça önemli olmaktadır. Bu sebeple dini oluşumun, takipçileri tarafından tek referans grubu haline getirilmek suretiyle varlığı sürdürülmek istenmektedir. Böylece bağlılar arasında sıcak ve samimi ilişkilerin oluşturulması, yani aile benzeri ortamın meydana getirilmesi, yeni üyelerin eski bağlarından koparılması ve tamamen yeni grupla özdeşleşmelerinin temin edilmesi, bu tür gruplar için hayati öneme sahiptir. Bu bakımdan her iki harekette de sempatanların grubun üyesi haline gelebilmeleri için bir süre kendilerini grubun faaliyetlerine yoğun olarak adanmaları gerektiğini görmekteyiz.

Takipçilerin mümkün olduğu ölçüde düzenli olarak grup içi etkinliklere katılmaları istenerek grup dışı sosyal bağlılıkların önemi azaltılmaya çalışılır. Böylece grup içi faaliyetler birincil sosyal ilişkiler haline dönüştürülür. Moon'un büyük önem verdiği “kilise ev”ler sıcak ve samimi ilişkilerin üretildiği yerler olarak grup üyeleri arasında yoğun etkileşim ilişkilerinin yaşandığı kutsal mekanlar olmaktadır.³⁰ Aynı şekilde Fetullahçılık'ta, cemaatin iç mekanlarını oluşturan *ışık evler*'de, Risale-i Nur ve Gülen'in vaaz kasetleri ve kitaplarını okuyan katılımcılar arasında yoğun duygusallık yaratılarak bir yandan grubun ömrü uzatılmak istenmekte bir yandan da takipçilerin grupsal bağlılıkları üst seviyeye çıkarılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan bu tür organizasyonlarda adanmışlar, grubun norm ve değerlerine sıkı sıkıya bağlanmak suretiyle nefsi arzularına gem vurmaları sağlanmakta ve özel cemaat alanlarında öz kimliklerini³¹ koruyarak grupsal bağlılıklarına belli derinlik kazandırmakta ve dünyayı dönüştürücü misyona hazır bireyler haline getirilmektedir. Şüphesiz bu şekildeki organizasyonel, duygusal ve moral bağlılık seviyeleri, yerine göre iç içe geçmiş komplike süreçler olarak da değerlendirilebilir. Bütün bunlar, fedakarlığa dayanan ve belli bir idealin takipçileri olmada bağlıların “biz”

---

³⁰ P. Kunz, “*The Unification Movement and Attraction Process*”, **Unificationism and Modern Society**, s. 218-219.

³¹ U. Kömeçoğlu, “*Kutsal ile Kamusal: Fethullah Gülen Cemaat Hareketi*”, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri**, Der.: N. Göle, Metis Yay., İstanbul, 2000, s. 154.

duygusu geliştirmelerinde fonksiyonel olan bağlılık seviyeleridir. Bu sebeple uluslar arası misyonerlik faaliyetlerine yoğun yatırım yapılması, dünya ölçeğinde harcanan emek ve enerjinin gruba taraftar toplamaya yönelik olarak yoğun bir şekilde harcanması ve evanjelist (başkalarını kendi cemaatine kazandırma girişimi) çabalar, yine grupsal bağlılığı pekiştirmeye yönelik olarak görülebilecek etkinliklerdendir.

Moonculuk Hareketi, taraftarlarını grup içerisinde tutabilmek için grubun görüşlerini ve paylaşılan anlam kümelerini korumaya yardım edecek sosyal etkileşimleri zenginleştirme yönünde çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bu çerçevede dünya görüşünü bağlıları için inanılabilir hale getirme ya da makullük yapılarını geliştirme girişimi önemli olmaktadır. Bir çok kült hareketinde olduğu gibi Mooncular da düalistik (şeytan güçlerine karşı koyan kutsal ruha inanma) dünya görüşünün esnekliğinden yararlanarak taraftar kaybını önlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda harekete yönelik her türlü olumsuzlukların şeytandan geldiğine, lehlerine olan gelişmelerin de Kutsal Ruh'tan kaynaklandığına inanılmaktadır. Böylece taraftarların grupla olan bağlılıkları pekiştirilmek istenmektedir. Ayrıca ulusal ve uluslararası düzeyde meydana gelen trajik olayların giderek dünyanın sonuna gelindiğinin işareti sayılması gerektiği belirtilerek yeni dönemde rahat ve huzurlu bir yaşam sürdürebilmenin yolunun Moon'un temsil ettiği hareket içinde kalmakla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Öte yandan Mooncular ABD'deki diğer bir çok yeni dini harekette görüldüğu üzere dünyanın sonu ile ilgili tarihler öngörmüşlerdir. Ancak bu tarihlerin gelip geçmesi ve hâlâ kıyametin kopmaması üzerine aslında kıyametin birkaç safhadan geçilerek koptuğu ve bu yeni dönemde sadece Moonculuk hareketinin içerisinde yer alanların kurtuluşa erdikleri iddia edilerek ideolojik yapıda meydana gelen değişiklik yoluyla dağılma önlenmeye çalışılmaktadır.³² Yine bununla ilişkili olarak Moon'un 1982'de vergi kaçakçılığı suçundan 18 ay hapis ve 25.000 dolar para cezasına çarptırılmasının³³ grup üzerinde neden olduğu olumsuz etkilerden kurtulmanın bir yolu olarak bu hadisenin düalizm çerçevesinde açıklanışı ve bunun hapishanedeki suçluların gruba kazandırılması yönünde bilinçli bir girişim olarak yorumlanışı ve grup lehine kullanılmaya çalışılması da ilginçtir.

Bunlara ilaveten Unification Church'ün, dünya görüşünü bağlıları için inanılabilir hale getirme teşebbüsünün bir parçası olarak zaman zaman farklı dinlere mensup din adamlarını bir araya toplayarak karşılaştıkları problemlere çözüm arayışı çerçevesinde taraftar kaybına engel olmaya çalıştıkları da bilinmektedir. Bu çerçevede organizasyon bünyesinde tertip edilen kırk günlük seminerler, her ne kadar kendi teolojileri hakkında diğer din mensuplarının neler düşündüğünü anlamak ve hangi noktalara eleştiri yöneltildiği öğrenmek,

³² Roberts, Religion in Sociological Perspective, s. 170-174.

³³ Hargrove, The Sociology of Religion, s. 339.

30 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

dolayısıyla o hususları düzeltme yoluna gitmek biçiminde ifade edilse de, aslında bu tür faaliyetlerin kendi dünya görüşlerini makul hale getirme suretiyle hareketin devamlılığını sağlama belki de yeni taraftarlar elde etme amacını gütmeye ve kendi yapılarını her dini geleneğe açık, hoşgörülü olduğu izlenimi vererek meşrulaştırma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim sırasıyla 1968’de ve 1980’de kurulan Uluslararası Kültür Vakfı (ICF) ve Yeni Ekümenik Araştırma Birliği (New-ERA)³⁴ gibi kiliseye bağlı organizasyonlar bünyesinde sürdürülen bir dizi faaliyetler, her ne kadar “*dinler arası diyalog*” misyonunun bir parçası olarak gösterilmeye çalışılsa, önce Hıristiyanlığı sonra da bütün dinleri birleştirme çabasına dönük olarak takdim edilse de bunun esas amacının farklı dinlere mensup din adamlarının söylediklerinin kendi söylemleriyle örtüşen kısımlarının vurgulanması suretiyle öne çıkarılması ve doktrinlerinin doğruluğunun bir delili olarak gösterilmesi de yine taraftar kaybının önlenmesine yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir.

Dünyayı dönüştürücü dini hareket bağlamında tipik bir örnek olan Moonculuk Hareketi’nin organizasyon yapısının cemaatçi eğilim sergilemesi ve ailesel bağlılık hissi ve bu çerçevede arkadaşlık ilişkileriyle yakın duygusal bağlılığın oluşturulmaya çalışılması hareketin devamlılığında takip edilen bir yoldur. Ancak organizasyonun gelişmesi ya da kaynakların etkin biçimde kullanılması bürokratik bir yapılanmaya doğru yönelimlerin de artmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede kaynakları verimli ve rasyonel bir biçimde kullanmak için grup içerisinde yeni güç ve sorumluluk alanlarının tanımlanmaya başlamasında söz edilebilir. Bu gelişme, cemaat duygusunun azalmasına ve grupsal bağlılık için merkezi öneme haiz duygusal ilişki temelini tahrip olmasına yol açabilir.

Nitekim adı geçen kilisenin 1970 ortalarında girdiği bürokratikleşme süreci, arkadaşlık ilişkilerinin yoğun olarak etkin olduğu duygusal bağlılığı zedeleyerek hareketin güç kaybına girmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Moon, sürekli olarak mesleki fırsatların yaratılmasının gruba bağlılığın devam etmesi anlamında fonksiyonel olabileceğine inandığından bağlıların kendi kariyerlerini gruba bağlılığın ifadesi olarak geliştirmelerini istemiştir. Bu bakımdan grubun gelişmesini sağlamak için toplumla belli bir gerilimin yaşanmasına neden olacak yer altı dini ekonomisi oluşturularak buradan uluslar arası açılıma yol açacak aktivitelere yönlendirilmek suretiyle grubun varlığı sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu faaliyetlerinin yanısıra grup içi evlilikler yoluyla, eş seçiminin bizzat Moon tarafından yapıldığı toplu düğün merasimleriyle grup üyeleri arasında birbirini destekleyen ilişkilerin yaratılması, grupsal bağlılığın sürdürülmesi yollarından biri olarak görülebilir.

---

³⁴ Moonculuk’un çeşitli hareketlerini organize eden kuruluşlarla ilgili olarak bkz.: *Unificationism and Modern Society*, Der.: F. Sontag ve T. Walsh, International Cultural Foundation and International Religious Foundation, New York, 1988.

Bir grubun varlığını sürdürebilmesinin, kaynakları kendi lehine mobilize edebilme kabiliyetine, buna karşı çıkan görüşleri etkisiz hale getirebilme girişimlerine ve dünya görüşünün makul hale getirilebilmesine bağlı olduğunu belirtmiştik. Bu çerçevede dünyayı dönüştürücü bir misyonu benimseyen Mooncular, meşruluk elde etmek için çeşitli problemlerle yüz yüze gelmiş ve zaman zaman toplumla ciddi sürtüşmelere girmişlerdir. Dünyayı dönüştürme çerçevesinde bir çeşit teokratik yönetim tarzını benimseyen Unification Kilisesi, karşılaştığı problemlerin üstesinden gelebilmenin bir yolu olarak gördüğü yoğun ekonomik işletmelere sahip olmanın yanında eğitim ve kültürel faaliyetlere, sosyal problemlere ve dini aktivitelere önem vermiştir.

Bununla ilişkili olarak moonculuk hareketi, her fırsatta küresel bir ideal haline gelen serbest pazar ekonomisinin erdemlerini takdir ettiğini vurgulayarak sosyal, ekonomik ve kültürel sektörü kuşatan bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden Mooncular demokratik kapitalizmin küresel bir güç haline gelmeye başlamasıyla beraber eski *karakter inşa edici formlar*'ın erozyona uğramaya başladığını ve serbest piyasanın işleyişi için gerekli olduğuna inanılan temel birimlerden biri olan ailelerin ve küçük aile benzeri toplulukların önemi üzerindeki Amerikan toplumundaki gelişmelerin farkında olarak bu yapıdan yararlanmak istemişlerdir. Bu bağlamda Friedrich Hayek'in³⁵ gerçek bireyciliğin aile ve diğer topluluksal değerleri onaylayan bireycilik olduğunu belirterek küçük organizasyonların toplumda yaygınlaşmasının kapitalizmin işleyişi bakımından gerekli olduğunu belirtmesi, hatta Drucker'ın³⁶ sosyal sektör organizasyonlarının artırılmasının gelişmişliğin ölçüsü olarak göstermesi, bu konudaki geliştirilmiş teorik perspektiflerden birkaçıdır. İşte Mooncular da bu toplumsal yapıdan en üst düzeyde yararlanarak varlığını sürdürmeye ve etrafını yüksek duvarlarla çevirdiği gruplarına karşı güçlü bir kamusal reaksiyonu hafifletmeye çalışmaktadır. Bu gelişmeyi biraz evvelki analizlerimiz çerçevesinde ABD'nin çok dinli ve çok kültürlü bir siyasi yapı sergilemesinden dolayı dini meselelere karşı nötr davranması ve Mooncular gibi çeşitli dinsel grupların bir takım kapitalistik değerleri kutsallaştırma girişimleriyle kendilerine toplumsal bir taban bulma arayışları olarak değerlendirip bu tür dini oluşumların toplumsal bütünleşmede hiçbir katkılarının olmadığını belirtmek isterim.

Amerikan toplumunun bu plüralist yapısı içerisinde toplum üyelerinin organize olma özgürlüğü ve girişim hürriyetine dayalı serbest piyasa ekonomisinin varlığının da gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Birçok sosyolog tarafından ya da plüralist perspektifi benimseyen sosyal bilimcilerin çoğunun Amerikan vatandaşı olmasıyla Amerikan kültürünün bir yansıması olarak gösterilen plüralist söylem çerçevesinde sayıları hayli kabarık olan dini oluşumların mevcudiyetini bilmekteyiz. Daha evvel de belirttiğimiz gibi bu tür dini oluşumların sayısındaki artışın bir çok nedenleri arasında dini değerlerin sosyal önemini

³⁵ J. Muller, *The Future of Capitalism*, Dialogue, 1989, S. 85, s. 7.

³⁶ P. Drucker, *Managing in a Time of Great Change*, T. T. Books, New York, 1995.

32 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

kaybete başlamasıyla buna bir tepkinin oluşması yanında, bireyin bu tür gruplara arkadaşlık ilişkisi ya da statü elde etme veya böyle bir bağlılığın sağlayacağı saygınlık kazanma isteği sayılabilir.

Kendi içinde çoğulcu bir yapı sergileyemeyen fakat bu plüralist toplum yapısından yararlanan bu tür organizasyonların işleyişleri formal çerçeveye içerisinde olduğundan faaliyetlerinin toplum sağlığını tehdit edici boyutlara ulaşmasıyla bunların faaliyetlerine son verileceği de bilinmektedir. Ancak ülkemizde faaliyet gösteren, kendi küçük ve kapalı dünyalarında amaçlarını büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleştirmeye çalışan dini oluşumların, kendilerini birer sivil toplum kuruluşu şeklinde empoze etme girişimleri gerçeği pek yansıtmamaktadır. Mesela Fethullah Gülen'in söyleminde demokrasi ve sekülerizmin farklı bir yorumla sık bir biçimde anılmasına karşın, hareketin ne demokratik ne de seküler karakterde olmadığı müşahede edilmekte ve onun pragmatist görüntü çerçevesinde grupsal yapısını devam ettirme girişiminde olduğu izlenimi verilmektedir.

Temel doktrinleri ve organizasyonel yapıları bakımından modernlik karşıtı bir yapı sergileyen ancak modern unsurları da bünyesinde barındıran Moonculuk ve Fetullahçılık hareketlerinin; küçük, nispeten eğitilmiş, disiplinli, kendisini gruba adanmış bir topluluk oluşturmalarıyla toplumu dönüştürme misyonlarını gerçekleştirebileceklerine inanarak dini-millî söylemlerle toplumun hissiyatına hitap etmek suretiyle taraftar kitlelerini artırmayı hedefledikleri de anlaşılmaktadır. Destek tabanlarının daha çok orta ve orta-üst tabakalara mensup kesimler arasındaki gençlerden ve küçük burjuvazi kesiminden sağlanması ve bu yapıya uygun teodisiler (dini açıklama ve haklılandırma) geliştirmeleri de taraftarlarının bağlılığını pekiştirmede kullanılan bir metot olarak görülebilir. Bu bakımdan bilhassa iş adamlarının durumunu haklılandıran ve dinsel olarak pekiştiren teodisiler yoluyla maddî dünya ile aktif bir biçimde içli dışlı olarak dünyanın dönüştürülmesinin tedrici bir yolla mümkün olabileceği vurgulanarak bağlılarının grup içerisinde kalmaları sağlanmak istenmektedir.

Moonculuk Hareketi ve Fethullah Gülen Cemaati Arasındaki Paralellikler

İçinde yaşadığımız küreselleşme sürecinde iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler dünyanın çeşitli bölgelerindeki yeni dini inanç ve düşünceleri mahalli sınırlarının ötesine taşıyarak bunların tüm dünyada tanınmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan modern dünyanın şartları karşısında farklı dini oluşumların aralarındaki bir takım benzerliklere bakarak bunların orijin itibarıyla aynı kaynaktan beslendikleri sonucuna ulaşmamız doğru değildir. Ancak bunların aralarındaki paralelliklerin varlığı ile bu tür oluşumların meydana gelmesinde benzer şartların benzer sonuçlara neden olabileceği yönünde bir mantıksal ilişki kurulabilir. Bu çerçevede Moon ve Gülen'in mesajlarındaki ortak temalara bakarak bu iki hareket arasında gerek taraftar toplama usulle-

ri gerekse taraftarlarının grupsal bağlılığını temin etmek için geliştirdikleri yöntemlere bakarak bu iki hareket arasında ilginç benzerliklerin olduğunu söyleyebiliriz.

Her iki hareketin çıkış yerlerindeki dini geleneğin farklı oluşu sebebiyle Moonculuk'u yeni dini hareketler biçiminde değerlendirmemize neden olan kendine özgü kutsal metin oluşturma çabaları Fethullah Gülen Cemaati'nde görülmeyebilir. Her şeyden evvel gerek Kore'nin dini inanç geleneğinde gerekse Hıristiyanlık'ta Tanrı ve peygamber kavramlarının biraz müphem bir karakter arz etmesi ve bu yüzden de bu kültürlerdeki dini oluşumların daha çok doktrine yönelik itirazlardan kaynaklandığı dikkate alınır Moonculuk'un doktriner gelişiminin farklı bir seyir takip ettiği düşünülebilir. Oysa İslami kültürde bu kavramların açık olarak belirlendiği göz önünde bulundurulursa gerek Said-i Nursi'nin başlattığı Nurculuk Hareketi gerekse bundan doğan Fethullahçılık Hareketi'nin kendine özgü dini metin oluşturma girişiminde toplumsal duyarlılığı göz önünde bulundurarak hassas davranmış olabilecekleri düşünülebilir.

Moon'un iddialarında olduğu gibi Said Nursi de yazdığı Risaleler'in kendisine dikte ettirildiğinden³⁷ söz ederek bu metinlere bir kutsallık atfetmektedir. Fethullah Gülen'in ilk yıllarını geçirdiği aile ortamında kurtarıcı figür olarak Mesih beklentisinin, kardeşine Mesih ismini verdirecek kadar güçlü olduğu ve böyle bir ortamın da onun kişiliğinin ve din anlayışının gelişmesinde etkili olabileceği belirtilebilir. Yine Gülen'in, kendisinin Hz. Muhammed'in ailesinden geldiğini iddia etmesi ve bazı yazılarında kendisiyle ilgili mistik olayları içeren ifadelere yer vermesi özel bir statü elde etmek isteğinin izleri olarak görülebilir.³⁸ Erzurum kökenli Nurcu bir grubun lideri olan Mehmet Kırkinci'nin, Nursi'nin yazılarını Anadolu'nun karanlığını aydınlatacak ışık olarak değerlendirmesi bunların gerçek amacını da ortaya koymaktadır. Böylece Nurcular'ın Risale-i Nurlar'ı, Türk insanının kendi kişiliğini, toplum ve siyaset anlayışını oluşturmada alternatif bir yol olarak göstermeleri,³⁹ farklı bir dini yapılanmanın biçimlenişi yönünde bir çabanın olduğu izlenimini vermektedir. O halde bütün Nurcu grupların; tarihi ve toplumsal süzgeçten geçerek berraklaşan Türk milletinin din anlayışına karşı farklı bir oluşumu ikame etme çabalarını, toplumsal hayatta dini kaotik ortamın yaratılmasına katkıda bulunacak olumsuz gelişmeler olarak değerlendirilebiliriz.

---

³⁷ Ş. Vahide, "The Life and Times of Bediuzzaman Said Nursi", *The Muslim World*, C. LXXXIX, S. 3-4, 1999, s. 227.

³⁸ A. Kadioğlu, "Republican Epistemology and Islamic Discourses in Turkey in the 1990s", *The Muslim World*, C. LXXXVIII, S. 1, 1998, s. 19.

³⁹ Bkz.: H. Yavuz, "The Assassination of Connective Memory: The Case of Turkey", *The Muslim World*, C. LXXXIX, S. 3-4, 1999, s. 198.

34 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

Kaynak mobilizasyonu perspektifinden Moonculuk ve Fethullah Gülen hareketlerine baktığımızda her ikisinde de bir yandan toplumsal hayatta meşruluk arayışı, bir yandan da kamusal baskıyı azaltma ihtiyacına yönelik olarak genel kamu desteğini ve onayını elde etme yönündeki bir arayışın izlerine rastlanır. Buna göre grup; finansal destek, siyasal nüfuz elde etme, hareket lehinde kamusal destek arama, üyelerinin zaman ve enerjilerini mobilize edebilme gibi tüm kaynakları kendi lehine kullanmak suretiyle belli bir başarı elde etmek isteyebilir. Böylece ekonomik alandaki yatırımlarıyla gruplarına meşru bir dini organizasyon görüntüsü vererek toplumun itibarlı kesimlerinin desteğini kazanmaya çalıştıkları da anlaşılabilir. Gülen'in eğitim, medya ve finansal ağlar yoluyla yürüttüğü tüm etkinliklerin birbirine iyice kenetlenmiş ve disiplinli bir cemaat yapısının şekillenmesi amacına yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan aktif üyelerden grubun normlarına tam olarak uymaları, grubun amaçlarına uygun davranışta bulunmaları ve gruba ilişkin rollerini eksiksiz oynamaları istenir.

Her iki hareket lideri de mümkün olduğu ölçüde aktif siyaset dışında kalmaya özen gösterebilir de Moon'un Amerika'nın önde gelen siyasetçileriyle iş birliği içinde olduğu, buna karşılık Gülen'in de Türkiye'deki siyasi liderlerle zaman zaman görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yapmış birçok siyasetçinin Gülen'in aktivitelerini ve dünya görüşünü desteklediğini belirten açıklamalarının basında yer aldığını müşahade etmekteyiz. Adı geçen oluşumlar, cemaatçi karakterde olmaları, karizmatik liderlerin etrafında oluşan kapalı grup intibai vermeleri ve belirli yazılı metinleri sık sık tekrar etmeleri dolayısıyla şeyh mürit ilişkisini yeni bir form altında yeniden üretmek suretiyle bireyselliğin gelişmesine engel olabilmektedirler. Gülen, belli bir amaç etrafında toplanan bireylerden meydana geldiğini söylediği cemaatinin bireysel hak ve özgürlükleri geliştirmediğini, grup içi disiplin ve hiyerarşik yapısıyla önceliğin cemaate verildiğini itiraf etmektedir.⁴⁰ Nitekim bazı araştırmacıların Gülen'i demokratik ve liberal olarak takdim etmeleri, Gülen'in yazıları ve aktiviteleri göz önünde bulundurulduğunda çok fazla gerçekçi görülmemektedir. O halde her iki hareketin de karizmatik liderin otoritesine dayalı organizasyon biçimiyle, üyelerin gündelik hayatları ve bireysel ilgileri üzerinde sıkı kontrol mekanizması yoluyla hiyerarşik bir yapıya sahip olduklarını söylememiz mümkündür.

Küreselleşmeyle birlikte dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmaya başlayan neo-liberal ekonomik modelin erdemlerinden bahseden her iki hareket mensuplarını çok çeşitli alanlarda yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Böylece grupsal gelişmeler için gerekli finansal desteğin elde edilmesi amaçlanırken

---

⁴⁰ N. Sevindi, *Fethullah Gülen ile Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yay., İstanbul, 2002, s. 134-135.

bir yandan da taraftarların düşük ücretle çalıştırılmasıyla rekabetçi bir güce ulaşmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede Moon, çeşitli işletmeler yoluyla yatırımlarını ABD'nin yanı sıra Kore ve Japonya'da yoğunlaştırırken Gülen de cemaate bağlı bazı iş adamlarını Orta Asya'da yatırım yapmaya teşvik etmekte, böylece grup, yeni pazar arayışıyla belli bir açılım elde etmektedir. Mooncular'ın Uzak Doğu'da büyük projeler başlatmaları hatta Çin'de bazı Koreli iş adamlarıyla birlikte önemli yatırımlara girişmelerinin, buna karşılık Fethullah Gülen Cemaati mensuplarının da Orta Asya, Balkanlar ve Kafkaslar'daki bağlantılarının önemini burada vurgulamak isterim.

Küresel ekonomik modelin dünya ölçeğinde bir yaygınlık kazanabilmesinin buna uygun yeni dini yapılanmayla birlikte mümkün olabileceği söylenmektedir. Nitekim Gramsci de, küresel aktörün dünya görüşünün bir inanç meselesi haline getirilmesiyle kültürel hegemonyanın meydana gelebileceğinden söz etmektedir.⁴¹ Bilindiği gibi kapitalizmin doğuşunda protestan ahlakının önemini vurgulayan Weberci tezde, kapitalizmin gelişmesi için bazı şartların karşılanması gereği vurgulanmıştır. Buna göre bireyci, çok çalışmanın erdemine inanmış ve sade bir yaşama stilini benimseyen fertlerin meydana getirdiği girişimci grup, protestanlık geleneği içerisinde gelişme imkanı bulmuştur. Bir zamanlar, geniş ölçüde dini inanç ve kişisel çıkarların motive ettiği bireylerin meydana getirdiği bu girişimci grubun, bugün daha çok ekonomik kişisel çıkarlarca oluşturulduğu iddia edilse de evanjelik protestanlık gibi bilhassa bireyin Tanrı ile ilişkisini vurgulayan dini oluşumların öne çıkarılmasıyla⁴² ekonomik alanın yeniden kutsallaştırılmaya çalışıldığına şahit olmaktayız. Bu bağlamda Moonculuk'un ekonomik gelişmeyi yeryüzünde *Tanrı Krallığı*'ni inşa etmekle eş değer olarak görmesi, demokratik kapitalizmin küresel bir ideal olarak hayatıyete geçirilmesi ve modern ekonomik yapının bu tür dini söylemlerle meşrulaştırılma girişimi hayli ilginç olmaktadır. Nitekim Gülen, serbest piyasa ekonomisindeki mevcut fırsatların farkında olarak bundan yararlanmasını bilmiş ve ekonomik alanda çok önemli bir güç elde etmiştir.

Böylece Moonculuk ve Fethullahçılık hareketlerinin kurucularının maddi dünyayı algılama biçimleri ve bunu kendi görüşleri etrafında değiştirme arzuları, bunlara bağlı çeşitli sosyal, kültürel, akademik ve ekonomik kuruluşlarla faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesine yol açmıştır. Akla gelebilecek her türlü faaliyet çeşitliliği ile bir yandan grup mensuplarına istihdam imkanı ve fırsatı yaratılırken bir yandan da bazı kamusal kurumların misyonlarını yüklenmek suretiyle harekete meşruluk kazandırılmaya çalışılmaktadır. Moon'un ABD içinde ve dışında kültürel ve ticari bağlantılarla belli bir üne kavuşmayı hedeflemesi, bu çerçevede Seul Olimpiyatlarını organize etmesi ve Fethullah Gü-

⁴¹ Hargrove, *The Sociology of Religion*, s. 303.

⁴² Bkz.: A. Y. Sarıbay, "*Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlilik*", *Global Yerel Eksende Türkiye*, Der.: E. F. Keyman-A. Y. Sarıbay, Alfa Yay., İstanbul, 2000, s. 10.

36 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

len'in Dinler Arası Diyalog çerçevesinde papa ile buluşması gibi çeşitli etkinlikler her iki hareketin küresel bir fenomen haline dönüştürülmesi teşebbüsünde atılmış adımlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu hareketlerin, kurdukları çeşitli organizasyon ve birlikler yoluyla ulusal ve uluslararası seviyelerde hayati problemleri ve meseleleri ele alarak liderlerinin ideal ve vizyonlarını tamamlamaya yönelik her araçtan yararlanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda her iki hareket lideri de medyaya büyük önem vererek, (Mesela, Mooncular'ın *Washington Times*'ı, Fethullahçılar'ın da *Zaman* Gazetesini yayınlamaları) görüşlerini yazılı ve görsel geniş bir medya ağını kontrol etmek suretiyle yaymaya çalışmaktadır.

Gülen çeşitli yazı ve konuşmalarında İslamcılık, modernizm, milliyetçilik, batıcılık, doğuculuk, sekülerlik gibi çok çeşitli kimliklerden durum ve şartlara göre yararlanmak suretiyle harekete belli bir esneklik kazandırmaya çalışmaktadır. Aslında Gülen Cemaati'nin karakteri, kendi iç dinamiklerinden ziyade toplumla etkileşimin bir sonucu olarak gelişmektedir. Böyle bir stratejiyi benimsemenin altında ekonomik ve siyasal elite İslami bir kimliğin kazandırılmasına yönelik pragmatik bir yaklaşımın yattığı söylenmektedir.⁴³ Ayrıca Moon ve Gülen'in yazı ve konuşmalarında uzlaşma, dinler arası diyalog, konsensüs, dünya barışı, Doğu-Batı entegrasyonu, hoşgörü, pazar ekonomisi, demokrasi, çoğulculuk ve küreselleşme gibi kavramların çok sık kullanıldığı ve bu temaları içeren konularda her iki grubun da çeşitli toplantılar düzenledikleri bilinmektedir.

Gülen Cemaati'ne bağlı Türkiye Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından alanlarında tanınmış bir çok bilim adamını bir araya getirerek tertip edilen ve Abant Toplantıları olarak bilinen organizasyonlarda güncel temalar üzerinde durulmakta, geniş yankı uyandıran sonuç bildirimleriyle hareket meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Böylece güncel ve global söylemler üzerinde durularak hareketin bunları özümlediği izlenimi verilmek suretiyle modern bir görünümün sergilenmeye çalışıldığı da anlaşılmaktadır. Moon'un da dini, felsefi ve bilimsel boyutların birleştirilmesiyle daha entegratif ve holistik dünya anlayışına yönelik çok sayıdaki faaliyetlerini burada hatırlatmakta yarar vardır.

Moon'un fikirlerini yaymada etkili araç olarak gördüğü ve bu konuda çeşitli organizasyonlar yoluyla faaliyette bulunduğu alanlardan biri de komünizm karşıtı söylemidir. Bu bağlamda Moonculuk'un, Latin Amerika ülkelerinin yüz yüze geldiği siyasal, hukuki, ekonomik, sosyal, bilimsel, eğitimsel ve kültürel problemleri araştırmak üzere çeşitli Latin Amerika ülkelerinin eski devlet başkanları, dış işleri bakanları ve elçilerinden bazılarının katılımıyla kurulan Latin Amerika'nın Birliği Derneği (AULA) ile bu bölgede komünizmin yayılmasına engel olunmak istenmiş ve bu ülkeler arasında demokratikleşmenin gelişmesini teşvik biçiminde özetlenebilecek faaliyetlere girişilmiş-

---

⁴³ Kadioğlu, "Republican Epistemology and Islamic Discourses in Turkey in the 1990s", s. 19.

tir. Moonculuk Hareketi tarafından desteklenen bir diğer organizasyon olan *Dünya Barışı Konseyi* ve AULA'nın birlikte düzenledikleri *Perestroika ve Glasnost Hakkında Dünya Liderlerinin Görüşleri* isimli konferansa, etkili siyasetçilerimizden tebliğli olarak katılan da vardır.⁴⁴

Latin Amerika'da Marxçı sosyal analizlere dayandırılan özgürleşme teolojisi (*liberation teology*)nin etkinliğini azaltmak ve ABD'nin desteğinde protestan evanjelik kiliselerinin faaliyetlerini artırmak için çeşitli kaynaklar ayrıldığı yönündeki haberler bazı ABD basınında zaman zaman yer almaktadır.⁴⁵ Bu çerçevede bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nin ve diğer Batılı sanayileşmiş ülkelerin Latin Amerika ülkelerindeki Marxist oluşumları kendi güvenliklerine büyük bir tehdit olarak algılamaları nedeniyle, Moonculuk'un buralardaki anti-komünist faaliyetlerinin desteklendiği hatta teşvik edildiği düşünülebilir. Böylece muhafazakarların desteğini kazanmaya yönelik bu faaliyetlerle, Moonculuk Batı dünyasında belli bir popülerlik elde etmeye çalışmıştır. Fethullah Gülen'in, komünistliği baş düşman olarak görmesi ve komünistlere karşı kapitalistlerle her türlü işbirliğini savunması da iki hareket arasındaki bir başka benzerlik olarak dikkati çekmektedir.⁴⁶ Konuşmalarında küreselleşmeye vurgu yapan ve farklı dinlere mensup din adamlarıyla diyalogu gündeme getiren Gülen de ABD ve Batı yanlısı düşünceleriyle Moon'la aynı stratejiyi benimser gözükmektedir.

Her iki hareketin; dini olarak muhafazakar bir yapı sergilemelerine karşılık modern bir görüntüyle kamusal alandaki etkinlikleri, güçlü ve geniş medya ağına sahip olmaları, grup içinde disiplinli ve hiyerarşik bir organizasyon yapısı sergilerken grup dışındakilere karşı diyalog ve hoş görü söylemini geliştirmeleri, liberal bir görüntü vermelerine karşın grup içi ilişkilerde katı bir yapı sergilemeleri, bireysel kurtuluşla beraber sosyal siyasal ve kamusal alanı düzenleme yönünde faaliyetlere girişmeleri, pragmatist bir grup izlenimi vermeleri, Moonculuk'ta *kilise ev*, Fethullahçılık'ta *ışık ev* denen grupsal mekanlarda kutsallaştırılmış davranış kalıplarıyla informal şebekelerle sermaye ve taraftar akışını sağlamaları, birçok farklı grupları çeşitli organizasyonların çatısı altında bir araya getirerek küresel problemleri tartışmaları ve çözüm önerileriyle grupsal kimliklerine meşruluk zemini aramaları, bireysel hak ve özgürlüklerin vurgulanmasıyla demokratikleşmenin kazanımlarından yararlanmaları, grupsal çıkarları uğruna her türlü araçtan istifade etmeleri, kamusal alanda ılımlı ve uzlaşmacı bir tavır sergileyerek kamusal görünürlüklerini

---

⁴⁴ *Perestroika and Glasnost World Leaders' Views*, The Third Summit Council for World Peace, The Ninth International AULA Conference April 9-13, 1990, Moscow, USSR, Washington, 1990, s. 121-125.

⁴⁵ G. Şaylan, *Türkiye'de İslamcı Siyaset*, V Yayınları, Ankara, 1992, s. 36.

⁴⁶ Bkz.: F. Başkan, "*Küreselleşme, Sivil Toplum ve Fethullah Gülen*", **Global Yerel Eksende Türkiye**, s. 273-290.

38 / Moonculuk Hareketinin Sosyolojik Analizi

meşrulaştırma çabaları, hoşgörü, demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi global söylemleri grupsal yapıları içinde yansıtmaları da benimsiyor gözükmeleri, güçlü uluslar arası örgütlenme ağına sahip olmaları, oldukça geniş bir işletme ağını kontrol etmeleri ve taraftarlarını asketik ahlak çerçevesinde adanmışlardan oluşturmaları, sosyal destek tabanlarını daha çok yeni kentleşen ailelere mensup üniversite öğrencilerinden ve peti-burjuvadan sağlamaları gibi temaların örtüşmesi çarpıcı biçimde dikkat çekmektedir.

Fethullah Gülen, söyleminde milliyetçi değerlere aşırı vurgu yaparak bunu kendi grubunun lehine kullanır gözükmektedir. Çünkü böyle bir yaklaşım tarzı, milliyetçiliğin yükselen değer olması ve bağımsızlığını henüz kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle iş birliğini sürdürebilmenin bir yolu olarak değerlendirilebilir. Fethullah Gülen Cemaati'ndeki milliyetçilik anlayışı, modern entegre edici bir mekanizma olarak Cumhuriyet Türkiye'si'nin laik Türk milliyetçiliğinden ziyade, bir çok üçüncü dünya ülkesinde görülen dinin milliyetçi duygu ve faaliyetlerle bir aradalığını andırır mahiyettedir. Moon'un Kore'ye dayalı Pasifik Medeniyetinin oluşturulması yönündeki çabalarını bir kenara bırakarak küreselleşen bir dünyada diğer ülkelerle bütünleşmenin yollarını araması da Gülen'le paralelliklerin bir başka yönünü oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi Fethullahçılık'ın Moonculuk Hareketi'nden dolayı ya da dolaysız olarak etkilendiğine dair elimizde somut bilgiler olmamasına rağmen, her iki hareketin de çeşitli kuruluş ve faaliyetler yoluyla düşüncelerini yaymaları, sahip oldukları medya kuruluşları, şirketleri ve eğitim kuruluşlarıyla uluslar arası bir ağ oluşturmaları, küreselleşme eğilimi taşımaları ve organizasyon yapılarındaki benzerlikler aralarında bir etkileşim ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Yeni dini hareketler çerçevesinde ele aldığımız Moonculuk Hareketi küreselleşmeye tepki olarak doğmuş ve sonradan küresel bir dini oluşum yönünde bir gelişme stratejisi takip etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllarda medyanın dikkatini çekmeye başlayan Mooncular faaliyet gösterdikleri toplumsal yapıyla uyumlu ideolojik değişiklikler yoluyla kamusal alandaki görünürlüklerini artırmışlar ve bu çerçevede meşruluk yollarını araştırarak taraftar kitlesini çoğaltmak istemişlerdir. Toplumsal farklılaşma sürecinin bireyselleşme sekülerleşme yönünde gelişmeye yol açması bu tür grupların önümüzdeki yıllarda iyice zayıflaması beklentisini güçlendirirken, bir çok yeni hareketin doğuşu da muhtemel gözükmektedir. Öte yandan birbirlerinden bağımsız olmakla birlikte temaları arasında benzerlikler olan Moonculuk ve Fethullahçılık gibi dinsel hareketlerin, kendilerini sivil toplum organizasyonları olarak gösterme girişimleri, hem organizasyon yapıları hem de kendilerine özgü dünya görüşleriyle, güçlü bağlarla birbirine kenetlenen taraftar kitlesine sahip olmalarıyla ve hepsinden önemlisi sekülerleşmeyle üstü kapalı çatışmaya girmeleriyle bu tür organizasyonlar ile uzaktan yakından ilgilerinin olma-

dığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yeni dini oluşumların toplumsal entegrasyona sağlayacakları herhangi bir katkıdan da söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda dini çoğulculuk gibi söylemlerle, devletin dini alanı terk edip bu alanın dini oluşumlara bırakılması yönündeki görüşlerin de toplumsal yapıyı bozucu etkisinden başka bir işe yaramayacağı bilinmelidir. Bu tür dini grupların, insan hakları ve demokratikleşme gibi değerlere vurgu yaparak kendi söylemlerini küresel bağlamda yeniden oluşturma çabaları ve laikliği sorgulamaları, Batılı ülkelerin Türk devleti üzerinde baskı kurmasıyla sonuçlanabilecek ve laikliği zedeleyebilecek tehlikeler içermektedir. O halde toplumsal birliği bozucu bu tür gruplaşmalar, Ulu Önder Atatürk'ün ifadesiyle her türlü hurafeden uzak, bilim ve tekniğin ışığıyla aydınlanmış dini bilginin bu konuda uzmanlaşmış bilim adamlarıyla topluma aktarılmaması durumunda varlığını sürdüreceğe benzemektedir.